

СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 305

doi: 10.20998/2227-6890.2021.2.01

Ю. А. КАЛАГІН, О. Д. ШАНІДЗЕ

ПАРАДИГМИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасне суспільство знаходиться на шляху великих соціальних перетворень, швидкість змін та дисциплінарна розмитість конкретних наукових напрямів зумовлена тим, що сучасне суспільство є суспільством постмодерну. Постмодерн привніс до більшості наукових концепцій нові погляди, нові течії, що часто є критичними по відношенню до старих наукових досліджень. Сфери гендерних досліджень також торкнувся. Гендерні дослідження все більше відходять від концепції біологічного детермінізму, концепції сталих гендерних ролей. Суспільство та наука змінюють картину сприйняття гендерної проблематики під важелем останніх змін в соціумі, соціального життя індивіда, а також, керуючись сучасними здобутками соціально-гуманітарних наук, розробляють нові гендерні теорії, які мусять відповідати таким цілям, як: встановлення гендерної рівності, боротьба з гендерною дискримінацією, вирішення конфліктів між гендерними групами зовні та всередині самих груп. Суспільству постмодерну притаманна віра в різноманітну ідентичність, спростування сталих норм, критичне відношення до традиційних цінностей, моральних, культурних, релігійних засад. Окрім цього, суспільство постмодерну приділяє велику увагу проблематиці сексуальності, сексуальної самоідентифікації. Ці риси притаманні гендерним дослідженням, гендер перетворюється з біологічно детермінованою соціальною ролі на особисту самоідентифікацію індивіда, незалежно від його фізичних особливостей. Такий погляд суто відрізняється від класичних гендерних досліджень ХХ ст. Зміни у концепціях та цілях гендерних досліджень призводять до виникнення нової парадигми теоретико-методологічних засад гендерних досліджень. Визначення таких змін показують різницю між сучасними та класичними дослідженнями та істотній шлях наукової думки щодо гендерних питань.

Сучасні гендерні дослідження розглядають не тільки “жіноче”, а й “чоловіче”. Вивчається зв’язок між гендерними групами, гетерогенні конфлікти у групах, досліджується та формується проблематика “третього гендеру”. Такими дослідженнями керує воля до здобуття рівних можливостей, як юридичних, так і моральних, для будь якої гендерної групи. Вітчизняна сфера гендерних досліджень ще доволі відстає від світових трендів, але з кожним роком розрив, через глобалізацію та зростання актуальності гендерних досліджень зменшується. Теж саме можна сказати і про гендерний розрив як об’єкт гендерних досліджень. Статистика, що формується на офіційних статистичних даних світових соціологічних дослідів, показує, що Україна послідовно йде до зниження індексу гендерної нерівності. Приймаються нові закони, країна стає учасником великих світових проектів, які, зокрема, націлені на подолання нерівності та дискримінації за гендерною ознакою. Таким проектом, наприклад, є “план тисячоліття ООН”, чи нещодавній державний заклик щодо гендерної репрезентації в органах державної влади. Гендерні дослідження вже давно набули своєї актуальності, а прийняті практичні рішення зумовлюють покращення гендерної політики в Україні. Але інколи такі рішення є формальними або фактично не відповідають дійсності. Саме через це актуальною буде спроба визначити сучасні гендерні стереотипи, які відповідають сучасній постмодерністичній картині світосприйняття, крім того, події останніх років зумовлюють приділяти увагу новій специфіці соціального життя, епідемії COVID-2019, що об’єктивно змінили стандартне життя індивіда та внесли нове світосприйняття, поставили нові цілі та завдання науковим дослідженням, зокрема, гендерним дослідженням.

Ключові слова: гендер, стать, сексуальність, фемінність, маскуліність, нова теорія гендеру, гендерні студії, жіночі гендерні студії, чоловічі гендерні студії, квір студії, андрогінність, трансгендерність, стереотип, гендерний стереотип, дискримінація, гендерна рівність, фемінізм.

Ю. А. КАЛАГІН, О. Д. ШАНІДЗЕ

ПАРАДИГМЫ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ЗАСАД ГЕНДЕРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Современное общество находится на пути больших социальных преобразований, быстрота перемен и дисциплинарная размытость конкретных научных направлений обусловлена тем, что современное общество

является обществом постмодерна. Постмодерн привнес в большинство научных концепций новые взгляды, новые течения, часто критические по отношению к старым научным исследованиям. Сферы гендерных исследований такой процесс также затронул. Гендерные исследования все больше отходят от концепции биологического детерминизма, концепции устойчивых гендерных ролей. Общество и наука изменяют картину восприятия гендерной проблематики под рычагом последних изменений в социуме, социальной жизни индивида, а также, руководствуясь современными достижениями социально-гуманитарных наук, разрабатывают новые гендерные теории, которые должны отвечать таким целям, как: установление гендерного равенства, борьба с гендерной дискриминацией, разрешение конфликтов между гендерными группами снаружи и внутри самих групп. Обществу постмодерна присуща вера в разнообразную идентичность, опровержение устоявшихся норм, критическое отношение к традиционным ценностям, моральным, культурным, религиозным устоям. Кроме того, общество постмодерна уделяет большое внимание проблематике сексуальности, сексуальной самоидентификации. Эти черты присущи гендерным исследованиям, гендер превращается из биологически детерминированной социальной роли в личную самоидентификацию индивида, независимо от его физических особенностей. Такой взгляд сугубо отличается от классических гендерных исследований XX ст. Изменения в концепциях и целях гендерных исследований приводят к возникновению новой парадигмы теоретико-методологических основ гендерных исследований. Определение таких изменений показывают разницу между современными и классическими исследованиями и существенный путь научной мысли по поводу гендерных вопросов.

Современные гендерные исследования рассматривают не только «женское», но и «мужское». Изучается связь между гендерными группами, разнородные конфликты в группах, изучается и формируется проблема «третьего пола». Такими исследованиями руководит воля к получению равных возможностей, как юридических, так и моральных, для любой гендерной группы. Отечественная сфера гендерных исследований еще достаточно отстает от мировых трендов, но с каждым годом разрыв из-за глобализации и роста актуальности гендерных исследований уменьшается. То же самое можно сказать и о гендерном разрыве как объекте гендерных исследований. Статистика, формируемая на официальных статистических данных мировых социологических опытов, показывает, что Украина последовательно идет к снижению индекса гендерного неравенства. Принимаются новые законы, страна становится участником крупных мировых проектов, которые, в частности, нацелены на преодоление неравенства и дискриминации по гендерному признаку. Таким проектом, например, является «план тысячелетия ООН» или недавний государственный призыв по поводу гендерной репрезентации в органах государственной власти. Гендерные исследования уже давно приобрели свою актуальность, а принятые практические решения обуславливают улучшение гендерной политики в Украине. Но иногда такие решения являются формальными или фактически не соответствуют действительности. Именно поэтому актуальной будет попытка определить современные гендерные стереотипы, которые соответствуют современной постмодернистической картине мировосприятия, кроме того, события последних лет обуславливают уделять внимание новой специфике социальной жизни, эпидемии COVID-2019, объективно изменившим стандартную жизнь индивида, поставили новые цели и задачи научным исследованиям, в частности, гендерным исследованиям.

Ключевые слова: гендер, пол, сексуальность, феминность, маскулинность, новая теория гендера, гендерные студии, женские гендерные студии, мужские гендерные студии, квир студии, андрогинность, трансгендерность, стереотип, гендерный стереотип, дискриминация, гендерное равенство, феминизм.

Y. A. KALAGIN O. D. SHANIDZE

PARADIGMS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL AMBUSH GENDER RESEARCHES

Today's success is on the path of great social transformations, the speed of change and the disciplinary versatility of specific scientific directions, it is mindful that today's success is the success of postmodernity. Postmodernity has brought to greater scientific concepts, new look, new technologies, which are often critical in terms of old scientific achievements. The sphere of gender equality is also affected by such a process. Gender equality is increasingly coming under the concept of biological determinism, the concept of steel gender roles. Society and science are changing the perception of gender issues under the lever of recent changes in society, social life of the individual, as well as guided by modern achievements of social sciences and humanities, develop new gender theories that must meet such goals as gender equality, combating gender discrimination resolving conflicts between gender groups externally and internally. Postmodern society is characterized by a belief in a diverse identity, refutation of stable norms, a critical attitude to traditional values, moral, cultural, religious principles. In addition, postmodern society pays great attention to the issue of sexuality, sexual self-identification. These traits are inherent in gender research, gender is transformed from a biologically determined social role, to the personal self-identification of the individual, regardless of his physical characteristics. This view is completely different from the classical gender studies of the twentieth century. Changes in the concepts and goals of gender research lead to a new paradigm of theoretical and methodological foundations of gender research. Definitions of such changes show the difference between modern and classical research, and show a significant path of scientific thought on gender issues.

Modern gender studies consider not only "female" but also "male". The connection between gender groups, heterogeneous conflicts in groups is studied, the issue of the "third gender" is studied and formed. Such research is driven by the will to achieve equal opportunities, both legal and moral, for any gender group. The domestic sphere of gender research still lags far behind global trends, but every year the gap, due to globalization and the growing relevance of gender research, will narrow. Such a project is, for example, the UN Millennium Plan, or a recent state call for gender representation in public authorities. Gender research has long been relevant, and practical decisions have led to improved gender policy in Ukraine. But sometimes such decisions are formal or in fact untrue. Public opinion also makes a significant contribution to the big difference between the "official" and the "real". Because of this, it will be important to try to identify modern gender stereotypes that correspond to the modern postmodern worldview, in addition, recent events call attention to new specifics of social life, the COVID 2019 epidemic, the war against Russian aggression that objectively changed the standard of living, and introduced a new worldview, set new goals and objectives for research, in particular gender research.

Key words: gender, gender, sexuality, femininity, masculinity, new gender theory, gender studies, women's gender studies, men's gender studies, queer studies, androgyny, transgenderism, stereotype, gender stereotype, discrimination, gender equality, feminism.

Постановка проблеми. Сфера гендерних досліджень у соціології викликає безліч дебатів і критики, адже вона постійно розвивається, творчо ставлячись до основ дослідництва. Обговорення внутрішньої критики та динаміки уявлень про механізми виробництва гендерних відмінностей особливо важливо в контексті українського суспільства, оскільки багато сучасних світових тенденцій у дискусії з гендерної проблематики не отримують достатньої уваги в Україні. Саме тому існує нагальне та необхідне завдання – сприяти подоланню цього академічного і комунікативного дефіциту та активної інтеграції молодих дослідників у транснаціональні гендерні дослідження.

Гендерні дослідження – актуальний аспект вітчизняної соціологічної науки. Гендерна проблематика, стан гендерної свідомості є одним з аватарів демократичних змін суспільства у площині соціологічної науки. Сьогодні змушує нас приділяти велику увагу питанням порозуміння гендерної рівності, поняття гендера взагалі. Будь-яке демократичне суспільство, а Україна є наразі демократичною країною з демократичним суспільством, має приділяти увагу гендерній проблематиці. Демократичне суспільство – це таке суспільство, яке тягнє до цінностей: рівності, свободи, справедливості. Основний аспект сучасної гендерної проблематики – рівність, рівні права, рівні можливості. Перекликання гендерної проблематики з сучасними світовими викликами є основним аргументом актуальності гендерного дослідження, зокрема. На початку XXI ст. гендерна політика стала одним з основних пріоритетів України на шляху демократичного перетворення. Реалізація гендерної політики в Україні найбільш сприяє усуненню чисельних перешкод на шляху до створення рівних можливостей у суспільстві для чоловіків та жінок, однак часто ігнорує різноманітність гендерного розмаїття. І хоч у сучасному суспільстві статус жінок має значні обмеження у порівнянні зі статусом чоловіків в економічній, політичній, духовній сферах суспільного життя, але згідно до всіх можливих опитувань, наукових праць – ситуація стабільно покращується з кожним роком. Проте, політика щодо рівності серед усіх гендерних представників є слабкою, відстає від західних країн на цілі роки, а іноді й зовсім не є описаною та

захищеною правом. Покращити таку ситуацію може гендерна політика, яка враховує всі гендерні особливості індивідів, зокрема, молоді. Необхідність доглянути, проаналізувати та схарактеризувати дійсно нові сучасні гендерні стереотипи, особливо гендерні стереотипи студентської молоді, полягає в розриві між світосприйняттям молоді та старшого покоління, особливо, в інформаційну епоху, коли час та простір стають прискореними, розмитими. Така ситуація актуалізує необхідність проведення окремого соціологічного дослідження. Зараз проблематиці гендерних стереотипів взагалі виділяється достатня увага, але часто увага приділяється або застарілій концепції гендерних ролей, або розглядається з боку феміністичних течій, які є необхідними, але не репрезентують усієї сфери гендерного різноманіття.

Сучасний соціум знаходиться у перехідному етапі між створенням рівних умов для всіх гендерів, та початком незалежної від соціальної думки гендерної самоідентифікації, що детермінується лише забаганками індивіда. Гендер у класичному розумінні – це те, як ми в суспільстві визначаємо і чого очікуємо від чоловіків і жінок. Наприклад, в одязі, довжині волосся, кольорі зачіски, притаманним хобі. Протягом історії норми щодо «жіночого» та «чоловічого» змінювались, у будь-якій культурі чи епосі існувало своє розуміння щодо «чоловічого» та «жіночого», тож гендер не є новим явищем, хоч саме поняття введено до соціології не так давно. Але такий підхід вносить не тільки «очікування», але й певні налаштування щодо певної гендерної ролі. За словами Тамари Марценюк, дослідниці, яка приділяє у своїх працях особливу увагу саме гендерній проблематиці, «Одна з найбільших методологічних помилок – ототожнювати гендерний підхід із статево-рольовим, коли кожній статті відповідає «своя» роль, що її повинні виконувати чоловік або жінка. Наприклад, дівчаток навчають бути вправними господинями і люблячими матусями, а хлопчиків – захисниками країни і годувальниками родини. Гендерна теорія чи гендерні студії – це критичний підхід, який заперечує подібні думки про винятковість біологічного (або біологічний детермінізм). Біологічні відмінності між чоловіками і жінками не заперечуються, але підважуються як

єдино можливі для пояснення гендерних ролей» [1].

Забезпечення гендерної рівності в Україні – одна з найважливіших передумов її сталого розвитку як демократичного суспільства. Просування гендерної рівності та розширення балансу прав і можливостей жінок та чоловіків в сучасних умовах має першочергове значення для нашої країни. Реалізація гендерно-чутливого підходу у всіх сферах суспільного життя, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків можливе лише у разі прийняття науково-обґрунтованих рішень. Урахування досягнень сучасної соціологічної думки під час прийняття управлінських рішень щодо забезпечення гендерної рівності дає можливість більш ефективно проводити роботу у цьому напрямку. Саме тому аналіз парадигм теоретико-методологічних засад гендерних досліджень є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми виявляє два основні напрямки гендерних досліджень – класичний та сучасний. Класичними публікаціями з гендерної проблематики є праці Р. Столлера, П. Бергмана, Т. Ліпманна. Сучасна наукова думка щодо гендерної проблематики не може не спиратися на класичні праці з гендерної теорії для виявлення актуальних або застарілих концепцій, що беруть свій початок із заснування та становлення гендерної теорії взагалі. Сучасні гендерні дослідження представляють собою публікації М. Кімела, Д. Стоун, та вітчизняних вчених Т. Марценюк, О. Збушко, О. Горошко, Т. Чернецької [2].

Для дослідження і визначення таких понять, як: «гендер», «гендерна роль», «стать», та порозуміння деяких особливостей таких термінів, треба звертатись до засновників гендерної теорії. Вперше термін «гендер» було використано Робертом Столлером. Він виділив поняття «sex» (стать) та поняття «gender» окремо, як стать соціальну. Вочевидь, соціологам середини ХХ ст. було вже замало однієї лише «статті» для вивчення соціуму. Роберт Столлер використовував своє поняття соціальної статі, тобто гендер, щоб описати змодельовану суспільством систему цінностей. Термін гендер він та його послідовники використовували для опису соціальних ролей та їх характеристик, що притаманні лише жінкам або лише чоловікам, але не біологічно, а соціально. Більшість з таких характеристик сьогодні вже є застарілими та вважаються стереотипами, чи навіть сексизмом, тобто дискримінацією за статевими ознаками. Навряд чи доцільно говорити про єдину гендерну (статеву) чоловічу чи жіночу роль як таку. Більшість соціальних ролей у суспільстві містить гендерний складник у вигляді стереотипних уявлень та очікувань щодо статі виконавця певної ролі, яку, за суттю, за набором вербальних і невербальних операцій може виконувати людина будь-якої статі [3].

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути класичну гендерну теорію у порівнянні із сучасною, показати актуальність та об'єктивність гендерного підходу (гендерної парадигми); визначити основні відмінності між гендерним підходом та гендерно-

рольовою концепцією.

Виклад основного матеріалу. Проблеми гендерної нерівності у суспільстві існували завжди, але інтерес до гендерних досліджень в соціології сформувався порівняно нещодавно, у ХХ ст. Перші дослідження були спрямовані на аналіз проблеми статевої стратифікації, статевої нерівності та причин їх виникнення. Пізніше основна увага дослідників акцентувалась вже на гендерних стереотипах та проблемах стереотипізації.

Соціологічні дослідження, які включали гендерні аспекти на початку дослідження цієї проблеми, спиралися на статево-рольовий підхід – традиційні уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Статево-рольовий підхід – це традиційна система поглядів на призначення чоловіка й жінки в суспільстві відповідно до їхніх біологічних характеристик. Відповідно до такого підходу, чоловіки та жінки відрізняються саме біологічними характеристиками, тобто основна концепція така: жінки і чоловіки – істоти різні, між якими існує ряд відмінностей. У корені такого сприйняття знаходиться біологічна детермінація. Сучасна наука розділяє поняття «стать» та «гендер», але в класичних гендерних дослідженнях гендер та стать однаково були детерміновані біологічно, і тільки гендер ще й соціологічно. Різниця між соціальною статтю та біологічною, згідно нових течій гендерних досліджень, значно більша, а соціальна стать не залежить від біологічної. Доречно пояснити, що таке біологічна стать, та визначити який зв'язок проводили гендерні дослідники раніше, а який зараз. Біологічна стать людини складається з чотирьох основних компонентів: генетичний (набір хромосом – жіночий 46 XX, чоловічий 46 XY); гонадний (репродуктивна функція – у жінок яєчник-яйцеклітина; у чоловіків – яєчка-сперматозоїди); гормональний (статеві гормони – у жінок естроген, у чоловіків – андрогени); морфологічний (статеві органи і вторинні статеві ознаки). Деякі вчені вважають, що виявляються вони не лише у зовнішніх відмітних ознаках статі, однойменні внутрішні органи у чоловіків і жінок діють дещо по-різному: у них різна інтенсивність обміну речовин, частота дихання і серцевих скорочень, склад крові тощо. Тож згідно із біологічним детермінізмом класичної гендерно-рольової теорії, вчені зазначали: між чоловіком і жінкою існує ряд фізіологічних та психологічних відмінностей. Наприклад, було доведено що чоловіки, як правило, мають більше зв'язків всередині кожної півкулі, а також між передньою та задньою частинами мозку. Натомість у жінок, більш сильні з'єднання працюють з боку в бік, між лівою та правою півкулями. По суті, це значить, що чоловіки – більш сильні і кращі у координації та просторовій свідомості. Жінки ж, більш інтуїтивні, мають більше «емоційного інтелекту» та кращу пам'ять для слів. Сучасні дослідження показують, що чоловіки і жінки по-різному реагують на емоційний біль, тощо. Але такі відмінності традиційно використовували як аргумент для патріархального світосприйняття, а деякі фізіологічні відмінності не є ключовими та

навіть значними при створенні рівності між гендерами. Таким чином, дослідження, що ґрунтувалися на в статево-рольовому підході та спиралися більше на фізіологічні розбіжності між чоловіком і жінкою, визначали, що чоловіки і жінки є справді протилежними полюсами. Історично для цього були сформовані «соціальні» норми, що визначали, як правильно виховувати «хлопчика», а як – «дівчинку». Тому виховання хлопчика й дівчинки історично проводилось з урахуванням біологічних особливостей відповідно до традиційних (гендерно-стереотипних) норм та вимог, які висувало суспільство до ролей жінок і чоловіків, та взагалі, не спираючись на об'єктивний досвід індивіда, його світосприйняття та самоідентифікацію. Крім того, такий чинник запровадив стереотипне та дискримінаційне ставлення щодо гендерних груп жінок і чоловіків. Це теоретично і практично розділяє сфери суспільного життя, працю, політику, армію, царину релігії, родину тощо також на суто «чоловічі» та «жіночі». Таким чином, перші соціологічні дослідження гендерних проблем, які спиралися на статево-рольовий підхід, виключали соціальні аспекти взаємодії чоловіків та жінок. Але, такий підхід вносить не тільки «очікування», а й певні налаштування щодо певної гендерної ролі.

Гендер пов'язаний з поняттями «маскулінності» та «фемінності», саме ці поняття детермінують гендерні ролі у здоровому та демократичному суспільстві за співвідношенням в окремого індивіда мускулінних чи фемінних ознак. Згідно до сучасних гендерних досліджень, ознаки фемінності та маскулінності притаманні всім, без виключення, людям, тож чоловік має право бути більш ремінним, ніж жінка, жінка, у свою чергу, може бути більш мускулінною, ніж чоловік. Крім того, у співвідношенні внутрішньої фемінності та маскулінності, індивід може ідентифікувати себе так, як суб'єктивно вважає потрібним, тобто відігравати таку гендерну роль, яку сам хоче, навіть якщо вона заперечує його біологічній статі. Саме такий підхід і є сучасною гендерною парадигмою, яка розвивається за допомогою зазначених вище гендерних студій.

Шлях сучасної гендерної теорії на вітчизняних наукових полях, починається з незалежності, тому що при радянській владі до гендерних питань ставились виключно через призму радянської картини світосприйняття, взагалі не приділяли гендеру як соціальній статі якоїсь уваги. Рівність між чоловіками і жінками конструювалась на марксистських засадах.

Під час незалежності України актуальність питання гендера постало не одразу, тому що, перш за все, молодю країну хвилювали інші нагальні питання. Але вже у 1992 р. засновано Харківський Центр гендерних досліджень, в якому об'єднано зусилля дослідників жіночої проблематики в Україні, засновано періодичне видання, де і сьогодні публікуються праці вчених з країн світу, та книжкова серія з гендерної проблематики. Перелік тем кандидатських і докторських дисертацій з

соціології в Україні також торкається гендерних досліджень [5], тому сьогодні ми можемо відмічати відповідну сформованість окремих парадигм гендерних досліджень. У сучасній Україні гендерні дослідження динамічно розвиваються і проводяться як на базі державних наукових і освітніх установ, так і громадських жіночих організацій та рухів. Наприклад, під впливом активізації досліджень жіночої тематики у світових наукових соціологічних лабораторіях були започатковані гендерні студії (gender studies). Ці студії займаються критикою традиційних уявлень про чоловіків і жінок. «Гендерна студія – це загальна назва методологічного підходу вивчення чинників, процесів і результатів соціального конструювання гендеру» [4] Гендерні студії стосуються різних наукових дисциплін – соціально-гуманітарних, політичних, економічних, правових, природознавчих. Можна виділити такі напрями цього підходу: Жіночі студії – вивчення жінок та їх досвіду; Феміністичні студії – вивчають, передусім, патріархальні, владні відносини, андроцентризм (андроцентризм – практика прийняття світу з чоловічої, патріархальної точки зору); Чоловічі студії – вивчають нерівність, ієрархії, владні відносини між чоловіками, роль та досвід чоловіків у суспільстві; Гей та лесбі студії – вивчення досвіду життя людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією; Квір студії – вивчають категорії людей що не вписуються у традиційну норму «чоловіче-жіноче» (трансгендери, бігендери, агендери), зокрема критикують гетеронормативність суспільства. Гендерна ідентичність, згідно цього, перебуває у процесі конструювання. Підхід гендерних студій є критичним щодо традиційних уявлень та стереотипів про гендерні ролі чоловіків та жінок, зокрема, уявлення, що традиційно в основі цих ролей лежить фізична сила та репродуктивна функція. Гендерні студії пропонують «елітарний» підхід, згідно якого саме можливості та бажання чоловіка або жінки є основним чинником для обрання поведінкових зразків. Ще один підхід, який зазнає критики гендерними студіями, це «гендерна поляризація», тобто, бачення гендерів полярно, лише через відміни. Це спростовуються твердженням про те, що жінки або чоловіки є неоднорідними групами, яким властива різноманітність, різнорідність зсередини. Гендерна поляризація є наслідком андроцентризму та патріархальних традицій суспільства, проте такі уявлення, не відповідають об'єктивній реальності світу, тому і критикуються. В Україні поступово формується виважене ставлення до цих студій як до ефективного інструменту соціального і культурологічного аналізу історії взаємовідносин обох статей [6].

Гендерний підхід визначає гендер як організовану модель соціальних відносин між представниками гендерних груп, жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інституціях суспільства, насамперед, у професійній діяльності.

Гендер трактується як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організовує соціальну систему. Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподіл праці й культурні норми, ролі і стереотипи, що існують у суспільстві та були створені до народження конкретного чоловіка або жінки. Вони певною мірою визначають соціальні якості, здібності, види діяльності, професії людей залежно від їхньої біологічної статі. При цьому, гендерні ролі і норми не мають універсального змісту і значно розрізняються в різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою – означає зовсім не володіння певними природними якостями, а виконання певної ролі. В сучасних соціальних і гуманітарних дослідженнях гендер вже не застосовується як незмінна й універсальна конструкція.

Висновки. Поняття гендер означає не рід або предмет, не багато речей або предметів, а комплексне переплетіння стосунків і процесів. Концепція гендерного підходу стосується не тільки жінок або чоловіків, але й відносин, що складаються між ними. Гендерні відносини постійно переглядаються, а отже, змінюються політичні, економічні, соціальні та культурні умови зовнішнього середовища на локальному, національному та міжнародному рівнях. На основі гендерного підходу проводиться гендерний аналіз – якісний та кількісний аналіз будь-якої інформації, що має гендерну цінність, мета якого – визначити присутність у відносинах, що вивчаються, невідповідності, нерівності та встановити межі гендерної дискримінації. Він включає збирання деталізованої гендерної інформації, яка стає основою політичного планування, встановлення міри впливу гендерних програм планів на гендерну нерівність. Він також засвідчує, як гендерні нерівні відносини можуть впливати на досягнення та цілі гендерної політики, включаючи гендерну рівність. Таким чином, статево-рольовий підхід (статево-рольова парадигма) закріплює нерівності між

статями, натомість гендерний підхід (гендерна парадигма) має на меті досягнення гендерної рівності.

Список літератури

1. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / Тамара Марценюк; за участі Олени Богдан. К. : Основи, 2017. 256 с.
2. Сучасний стан гендерних досліджень / Ірина Лазар ; Львів. регіон. ін-т держ. упр., Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К. : Парапан, 2007. 230 с.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. К. : “К.І.С.”, 2004. 536 с. 157с.
4. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.
5. Резнік О. С. Тематика кандидатських і докторських дисертацій по соціології в Україні (1990–2013) / О. С. Резнік // Український соціум. 2014. №2. С. 108-120.
6. Гриневич Л. В. Гендерні дослідження // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г – Д. – С. 69. 518 с.

References (transliterated)

1. “Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam [Gender for all. A challenge to stereotypes]” / Tamara Martseniuk; za uchasti Oleny Bohdan. K. : Osnovy, 2017. 256 p.
2. “Suchasnyi stan hendernykh doslidzhen [Current state of gender research]” / Iryna Lazar ; Lviv. rehion. in-t derzh. upr., Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. K. : Parapan, 2007. 230 p.
3. “Osnovy teorii genderu [Fundamentals of gender theory]”: Navchalnyi posibnyk. K. : “K.I.S.”, 2004. 536 p.
4. Martseniuk T. “Henderna rivnist i nedyskryminatsiia: posibnyk dlia ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsestriv [Gender equality and non-discrimination: a handbook for experts from think tanks]”. K., 2014. 65 p.
5. Reznik O. S. “Tematyka kandydatskykh i doktorskykh dysertatsii po sotsiologii v Ukraini []” (1990–2013) / O. S. Reznik // Ukrainskyi sotsium. 2014. №2. P. 108-120.
6. Hrynevych L. V. “Henderni doslidzhennia [Gender research]” // Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K. : Naukova dumka, 2004. T. 2 : H – D. – S. 69. 518 p.

Надійшла (received) 12.12.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Калагін Юрій Аркадійович (Калганин Юрий Аркадьевич, Kalagin Yuri) – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології і публічного управління, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри соціології і публічного управління; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9681-5743>;

Шанідзе Олександр Дмитрович (Шанидзе Александр Дмитриевич, Shanidze Olexandr) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», аспірант кафедри соціології і публічного управління; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0484-6746>.